

Grote RATELAAR

JANUARI - MAART 2026

IVN HEUVELRUG EN KROMME RIJN
KNNV ZEIST HEUVELRUG EN KROMME RIJN

Activiteiten januari - februari - maart

JANUARI

Zaterdag	03	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	Fort Rhijnauwen, Bunnik
Dinsdag	04	IVN+KNNV	Bomenwerkgroep	Studieavond
Vrijdag*	09	KNNV	Natuurwerkgroep	Werkmiddag
Zaterdag	10	IVN+KNNV	Insectenwerkgroep	Kaapse Bossen, winterexcursie
Zaterdag	10	IVN	Bestuur	Nieuwjaarsbijeenkomst Kraaybeekerhof
Zondag**	11	IVN+KNNV	Fotografiewerkgroep	Foto-excursie
Dinsdag	13	KNNV	Bestuur	Nieuwjaarsbijeenkomst
Woensdag	14	KNNV	Midweekgroep	De Leyen en Beukenburg, Bilthoven
Zondag	18	KNNV	Vogelwerkgroep	Brouwersdam, Prunjepolder
Maandag	19	KNNV	Paddenstoelenwerkgroep	Fotomiddag
Dinsdag**	20	IVN+KNNV	Fotografiewerkgroep	Studieavond
Zaterdag	24	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	Den Treek, Leusden
Zaterdag	24	IVN+KNNV	Bomenwerkgroep	Excursie Jeneverbessen
Dinsdag	27	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	Determinatieavond
Woensdag	28	KNNV	Midweekgroep	De Stulp, Lage Vuursche

FEBRUARI

Dinsdag	03	IVN+KNNV	Bomenwerkgroep	Studieavond
Woensdag	04	KNNV	Bestuur	Start cursus Vogels kijken en herkennen
Woensdag	11	KNNV	Midweekgroep	De Paltz, Soesterberg/Soest
Zaterdag	14	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	Blikkenburg, Zeist
Zondag	15	IVN	Cursussenwerkgroep	Nature Journaling, Vinkinhof
Donderdag	19	KNNV	Vogelwerkgroep	Noordwaard
Zondag	22	IVN+KNNV	Bomenwerkgroep	Excursie Willem Arnzthoeve
Woensdag	25	KNNV	Midweekgroep	Beverweerd, Werkhoven

MAART

Dinsdag	03	IVN+KNNV	Bomenwerkgroep	Studieavond
Zaterdag	07	KNNV	Vogelwerkgroep	Leersumse Veld
Zaterdag	07	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	Landgoed De Boom, Leusden
Dinsdag	10	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	Determinatieavond
Woensdag	11	KNNV	Midweekgroep	De Boom, Leusden
Zaterdag	14	IVN	Cursussenwerkgroep	Ledenwandeling Amelisweerd
Zondag	15	IVN	Werkgroep Natuurbeleving	Excursie Dierensporen
Vrijdag	20	IVN	Wandelwerkgroep	Voorwandelen Lentebos Maarn
Zaterdag	21	KNNV	Vogelwerkgroep	Start broedvogelinventarisatie
Zondag	22	IVN+KNNV	Bomenwerkgroep	Excursie Arboretum Birkhoven
Zondag	22	IVN	Wandelwerkgroep	Publiekswandeling Lentebos Maarn
Dinsdag	24	IVN+KNNV	Bomenwerkgroep	Minicursus Evolutie van planten
Dinsdag	24	IVN	Bestuur	ALV, locatie volgt
Woensdag	25	KNNV	Midweekgroep	Amelisweerd / Rhijnauwen, Bunnik
Zaterdag	28	IVN+KNNV	(Korst)mossenwerkgroep	Wulperhorst, Zeist
Zondag	29	IVN	Wandelwerkgroep	Publiekswandeling mossen Moersbergen

* De natuurwerkgroep heeft elke vrijdag een werkmiddag

** De fotografiewerkgroep: excursie op 2e zondag van de maand, avondbijeenkomst op 3e dinsdag van de maand

Grote RATELAAR

Ijsvogel

Foto: Jan Katsman

Van de redactie

Er ligt weer een mooie aflevering van de Grote Ratelaar voor je, in papieren of digitale versie.

Dit is het laatste nummer van 2025 al weer en dus vind je de uitnodiging voor de nieuwjaarsreceptie namens onze besturen in het stukje: Van het bestuur. We hebben nog een uitnodiging voor jullie: stuur een mooie foto op die we voor de cover van het blad kunnen gebruiken. En ook op de achterkant van ons blad kun je een foto kwijt onder het thema "Over de grens". Die grens is niet erg vast omschreven, maar kan zijn: buiten de afdeling, buiten de provincie, in het buitenland of plant of dier op een vreemde plek. Als het maar natuur-gerelateerd is.

Helemaal binnen de grens is de inhoud van deze editie. We leren de wantsen en mussen in ons werkgebied wat beter kennen en de jeneverbes krijgt de volle laag.

Natuurlijk kun je ook nog nalezen wat er op diverse excursies is gezien en bedenken waar je volgend jaar met de verschillende afdelingsexcursies naar toe wilt gaan.

En tenslotte: de nieuwe secretaris van onze IVN-afdeling legt nog even uit dat IVN en KNNV stevige organisaties zijn die vanuit een verschillende invalshoek hetzelfde doel nastreven.

De redactie wenst jullie veel leesgenot en een mooi 2026 met veel excursieplezier.

Inhoud (selectie)

- 4 Wantsen
- 6 IVN en KNNV: apart en samen
- 7 Van het KNNV-bestuur
- 8 Werkgroep mossen
- 9 Vogelwerkgroep
- 11 Van het IVN-bestuur
- 13 De wolf, meevaller
- 14 Kleurrijk in zwart-wit
- 16 De jeneverbes
- 18 Scharrelkids
- 20 Huismussen zonder uniform
- 22 Cursus vogels kijken
- 23 Jubileum paddenwerkgroep
- 24 Broedvogelinventarisatie Binnenbos
- 26 Tengere pantserjuffer in de knel?

Colofon

Dit is een uitgave van IVN afdeling Heuvelrug en Kromme Rijn en KNNV afdeling Zeist, Heuvelrug en Kromme Rijn.
<https://www.ivn.nl/afdeling/heuvelrug-en-kromme-rijn/heuvelrug.knnv.nl>

Redactie: Jan Katsman, Irene van Oosterhout, Marijke Warmerdam

Kopij voor het volgende nummer vóór 10 februari naar:
marijke.warmerdam@hetnet.nl (KNNV) of pr@ivnhkr.nl (IVN)
De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden artikelen in te korten of te wijzigen.

Drukker: Editoo B.V. te Arnhem
Gedrukt op papier uit duurzaam beheerde bossen.

Foto's omslag: Riet en sprietten, Jan Katsman

Verborgen wantsen

TEKST EN FOTO'S: PASCAL LOSEKOOT

Wie mijn natuurwaarnemingen een beetje volgt / kent, weet dat schildwantsen en aanverwanten mijn bijzondere interesse hebben. In deze bijdrage deel ik recente ervaringen (en zoektips) van enkele verborgen levende en zeldzame wantsen met een specifieke waardplant.

Hengeltaagwants, knagend aan hengel. Goed herkenbaar aan witte stippen en witte rand langs het lijf.

Hengeltaagwants (*Adomerus biguttatus*)

Hengel (*Melampyrum pratense*) is een plant uit de bremraapfamilie. Het is een halfparasiet, die water aftapt van andere bomen maar wel met eigen bladeren zonlicht opvangt. In Nederland zie ik de plant vrijwel altijd onder eik staan. De zaadjes lijken op eitjes van mieren en worden daarom ook door mieren getransporteerd.

De hengeltaagwants staat te boek als zeldzaam. In de provincie Utrecht was er één waarneming: op Vliegbasis Soesterberg (Dick Belgers, 2016). Vorig jaar was ik al naar deze graafwants op zoek, maar zonder succes. Daarom was mijn verrassing groot toen ik begin juni een exemplaar aantrof terwijl ik ergens langs een provinciale weg in Zeist fietste en mijn sleepnet door de hengel haalde.

Een dag later vond ik exemplaren in Soest, op een plek die zeer geschikt bleek, want medio juni trof ik – alleen zoekend door in de topjes van de plant te kijken – maar liefst 52 exemplaren aan! De hengeltaagwantsen bevonden zich in deze periode hoog in de plant, en omdat de plant nog niet verdroogd was, viel de zwarte kleur goed op in het groen. De wantsen zogen met hun zuignuut (tylus) aan de zaaddozen, wellicht omdat er nog geen zaden op de grond gevallen waren. Ik trof geen paringen en ook geen nimfjes aan. Een maand later was op dezelfde plek nog steeds bloeiende hengel te vinden, maar trof ik geen exemplaren meer aan. Vlakbij vond ik wel een nimfje, dat met enige onzekerheid hengeltaagwants lijkt te zijn. Deze probeer ik – op het moment van schrijven – uit te kweken.

Ook op andere plekken in de omgeving (Groeneveld – Baarn, de Paltz en Op Hees – Soest, de Stichtse rotonde – Amersfoort) komt de soort voor, maar soms bleek dat pas na meerdere bezoeken. Volgend jaar moet blijken of de dieren begin juni opnieuw in de plant te vinden zijn.

Ossentonggraafwants (*Sehirus morio*)

Deze graafwants, die erg op de vergeet-me-nietgraafwants (*s. luctuosus*) lijkt – maar groter is, heeft als belangrijkste waardplant gewone ossentong (*Anchusa officinalis* en niet overblijvende ossentong, dat is een ander geslacht). Op basis van het grotere formaat is onderscheid te maken: > 8,5 mm betekent ossentonggraafwants. Zorg dus altijd voor een foto met een maatverdeling!

Vorig jaar werden in het Soesterkwartier ossentonggraafwantsen ontdekt, dit was de enige populatie van de provincie. Toen ik dit jaar deze populatie weer aantrof op dezelfde plek, kwam ik op het idee te kijken waar nog meer gewone ossentong groeit. Dit is op waarneming.nl eenvoudig te bekijken.

Wat bleek? Op een paar honderd meter afstand van mijn woning is een braakliggend terrein en daar groeit de plant uitbundig! Bij de eerste zoekpoging, begin augustus, vond ik niet alleen volwassenen, maar ook zeven nimfjes, die ik nu probeer uit te kweken. En ook bij Station Driebergen-Zeist vond ik exemplaren. De dieren zijn vrij makkelijk te vinden door de bladeren van waardplant opzij te buigen en onder de op de grond liggende dode bladeren te zoeken. Ook zitten de dieren vaak in de plant zelf, ook 's nachts.

Ossentonggraafwants op papier met een schaalverdeling om het onderscheid met de vergeet-me-niet graafwants te maken

Mannetjesereprijschildwants (*Stagonomus bipunctatus*) – toch niet uitgestorven!

Dit is geen graafwants, maar het gedrag komt op hetzelfde neer. De (zeldzame) dieren leven tussen de wortels en zuigen aan de sappen van mannetjesereprijs (*Veronica officinalis*). Dit jaar was er echter iets vreemds aan de hand: er werden in heel Nederland (!) tot augustus geen exemplaren gevonden, terwijl dat vorig jaar al vanaf mei het geval was. Na meerdere vergeefse zoekpogingen op bekende plekken van voorgaande jaren, zag ik begin augustus bij een prachtig natuurgebied in Soest ineens de

waardplant staan, in grote hoeveelheden tussen jonge struikhei. De plant groeit daar voornamelijk op oude mierenhopen.
Door mijn sleepnet zeer laag over de grond door de plant en de omliggende gewassen te halen, trof ik zeven volwassenen en twee nimfjes aan.

Mannelijsschildwants, Soest 4 augustus 2025

Zandzeggepantserwants (*Phimodera humeralis*)
Ook dit dier leeft onder de grond, tussen de wortels van zandzegge (*Carex arenaria*). Alleen bij warm weer zijn ze te vinden aan de oppervlakte – dan eten volwassenen en nimfjes van de zaden. In 1941 was de laatste waarneming voor Nederland (in Soest door Rinke Tolman), tot deze in 2004 herontdekt werden bij de Limitische Heide, Huizen (NH). Ook in de Loonse en Drunense duinen en aan de kust zijn inmiddels populaties gevonden.

De soort is één van de lastigst te vinden Pentatomoidea (schildwantsachtigen) van Nederland, vanwege de verborgen leefwijze en het feit dat de waardplant op zeer veel plekken voorkomt (maar de wants vermoedelijk niet). Begin juli vond ik na flink wat sleepwerk volwassenen en nimfjes op de bekende locatie in Huizen; dat was de eerste waarneming sinds 2017. Ik wil ze graag vinden op de Utrechtse Heuvelrug, daar moet deze ook voorkomen!

Zandzeggepantserwants, volwassene (Ib) en nimf (ro).
Huizen (NH), Limitische Heide, 1 juli 2025

Bijvangst
Veel wantsen zijn warmteminnend en juist deze kruidrijke braakliggende terreinen bieden goede omstandigheden. Op dergelijke terreinen trof ik dan ook nog vaak de pyjama-, blauwe, mijter-, kool-, bessen- en zuidelijke schildwants. En twee erg leuke en zeldzame niet-pentatomoidea:

Rood-zwarte sikkelwants (*Prostemma guttula*)
Deze kwam ik in het Soesterkwartier (Amersfoort) en bij Station Driebergen-Zeist tegen.

Roodzwarte sikkelwants bij Station Driebergen-Zeist, 8 augustus 2025

Slanksprietrandwants (*Ceraleptus gracilicornis*)
Bij het braakliggende terrein in Soest – daar waar eerst het politiebureau stond – zag ik ineens deze randwants lopen. Ik had geen idee wat het was, echt lijken op de mij bekende andere randwantsen deed ie niet. De soort wordt pas sinds 2017 in Nederland gevonden, voornamelijk eerst op de Pietersberg. Voor de provincie Utrecht is het pas de vierde waarneming. Het terrein zal binnen korte tijd bouwrijp worden gemaakt, heb ik vernomen.

Slanksprietrandwants

Ik hoop met deze bijdrage een overzicht gegeven te hebben van wat er op braakliggende terreinen verborgen is, en wat het belang is voor de biodiversiteit van dit soort rommelige plekken. Statistieken zijn op basis van wat op waarneming.nl bekend is. Op www.insectenzoeken.nl/ graafwantsen is dit artikel ook te vinden, eventueel voorzien van nieuwe foto's en ontdekkingen.

IVN en KNNV: samen, maar ieder op zijn eigen manier

TEKST: STEFANIE MILTENBURG (SECRETARIS IVN HKR)

Vogelexcursie Elsterwaarden

TEKST EN FOTO'S: NICOLIEN DROST

13 AUGUSTUS 2025

Omdat er voor vandaag erg warm weer wordt verwacht, heb ik het begin van de excursie een uur vervroegd. Om 8.00 uur treffen we elkaar dus bij Hoenderdaal. Het is nog lekker koel.

Bij de parkeerplaats bij Plantage Willem III staan nog meer deelnemers. We lopen via de trap onder de weg door naar de uiterwaarden. Het pad loopt verder onderlangs de helling en we zien vinken, groenlingen en roodborst-tapuitjes.

Na een uurtje houden we koffiepauze in de schaduw van een boom. In de verte zit een grote zilvereiger in de top van een boom. Een buizerd zit op een paaltje.

Wat verder gaan we linksaf over een bruggetje en komen op de zomerdijk. Nu lopen we terug langs de Rijn. Op de dijk liggen koeien. Sommige koeien hebben bezoek van spreeuwen die vliegen proberen te vangen.

Links van ons is een nevengeul gegraven. Hierin zitten een groep kieviten en een paar watersnippen. Ook staan er twee ooievaars en een flinke groep kleine zilvereigers.

Wat verder zien we nog twee kluten.

Als we helemaal om het water heengelopen zijn, lopen we via een helling omhoog naar de Rijksstraatweg en via de brug gaan we terug naar de parkeerplaats. Het is intussen 13.00 uur en al flink heet, dus tijd om naar huis te gaan. Het was een mooie excursie.

IVN en KNNV hebben een nauwe samenwerking in onze regio. Als nieuwkomer vanuit een andere IVN afdeling, kende ik deze vorm van samenwerking met een andere natuurorganisatie niet.

In oktober hadden we, als IVN bestuur, een ontmoeting met de secretaris en voorzitter van de KNNV. Uit dat overleg werd me meer duidelijk over de verschillen en de overeenkomsten tussen beide organisaties.

KNNV én IVN zijn in Nederland twee grote natuur-organisaties, die zich inzetten voor een groenere wereld. Ze hebben dus hetzelfde doel – liefde voor natuur en bescherming van de biodiversiteit – maar doen de dingen op een andere manier.

KNNV (Koninklijke Nederlandse Natuurvereniging) richt zich op natuurbeleving, maar vooral op kennis en onderzoek. Denk aan inventarisaties en cursussen waarin flora en fauna centraal staan. Het is dé organisatie voor mensen die natuur willen bestuderen en beschermen. Educatie van het publiek is geen speerpunt in hun beleid. De KNNV is wat meer intern dan extern gericht.

IVN (Instituut voor Natuureducatie) legt de nadruk op educatie en beleving. Via projecten, campagnes en activiteiten brengt IVN jong en oud in contact met natuur en wordt duurzaam gedrag gestimuleerd. De IVN wil een samenleving, waarin natuur vanzelfsprekend is.

KNNV en IVN willen dus allebei Nederland groener maken. KNNV door te onderzoeken en IVN meer door te verbinden en te inspireren. Dat kan natuurlijk prima naast elkaar bestaan en daarom is het fijn dat we door onze samenwerking veel verschillende werkgroepen beschikbaar hebben: de bomen werkgroep, natuur-fotografie, paddenstoelen, insecten, planten en (korst)mossen zijn gedeelde werkgroepen.

Nog een laatste weetje: KNNV heeft ongeveer 8.500 leden, verdeeld over 45 afdelingen. IVN heeft 30.000 leden, verdeeld over ongeveer 162 afdelingen door heel Nederland. Mocht je als lezer je lidmaatschap willen uitbreiden naar de KNNV óf IVN: in het colofon van deze Ratelaar kun je de informatie en prijzen vinden.

Van het KNNV- bestuur

TEKST EN FOTO: NICO BOLLE

De meeste dieren zoeken in de winter een schuilplaats op en zoeken beschutting en veiligheid. Maar wij als vereniging gaan lekker door met wandelen, natuuronderhoud, (korst)mosseninventarisaties, bomen en vogels in dit winterseizoen.

De vogelwerkgroep bereidt voor het zoveelste achtereenvolgende jaar een vogelcursus voor waarvoor heel veel hulde.

In het najaar hebben wij het jaarlijkse overleg gehad met het nieuwe bestuur van het IVN waar heel veel schwing in zit. We bespraken de samenwerking in de verschillende werkgroepen en ons gezamenlijke blad. Daarnaast werd gekeken of er verbeterpunten zijn en een intensere samenwerking tussen onze afdelingen mogelijk is. Onder meer kwam aan bod of er niet een eigen vast onderkomen voor onze beide afdelingen gevonden kan worden.

We hebben in het verleden al vaker gezocht naar mogelijkheden, maar het blijft zeer moeilijk haalbaar. Voorlopig zullen we nog veelvuldig gebruik blijven maken van het Torenlaantheater en het Walkartcentrum voor onze binnen-activiteiten.

Afgelopen jaar heeft Wim van der Ende zeer succesvol zijn landschapscursus gegeven en deze is ook vanwege de grote belangstelling herhaald. Nu zijn er leden die graag verder willen met het landschap onder leiding van Wim. We hebben daarover met hem gesproken. In het komende najaar zal misschien een vervolg komen.

Kom allemaal naar de Nieuwjaarsreceptie op dinsdag 13 januari 2026 in het Torenlaantheater! Elders in het blad staat een uitnodiging met meer informatie.

Het bestuur wenst iedereen alvast een gezond en natuurrijk 2026 toe. Daar proosten wij op.

Verslag Beverweerd

Sporen van das en ree

TEKST EN FOTO: MARK LUINENBURG

Op vrijdagmiddag 26 september verzamelden we met 14 deelnemers bij vertrekpunt De Weide Blik aan de Langbroekerdijk in Driebergen voor een wandeling over het Landgoed Beverweerd.

De start werd enigszins vertraagd vanwege één deelnemer met serieuze gezondheidsklachten. En omdat zij op leeftijd was én alleen gekomen, kon ze niet mee en is collega-gids Marja Eestermans bij haar gebleven in afwachting van een verpleegkundige. Gelukkig is het allemaal goed gekomen en kregen we enkele dagen later terugkoppeling dat het weer goed met haar ging. Toch even een moment om je te realiseren dat het belangrijk is om een excursie met minimaal twee gidsen te geven.

Heel jammer voor Marja natuurlijk, die zich uitgebreid had voorbereid op landgoed Beverweerd en pas bij het laatste stuk van de wandeling kon aansluiten. We bleken wel een zeer goed ingewijde deelnemer uit Werkhoven te hebben, hij veel kon vertellen over de historie van kasteel en landgoed Beverweerd. Maar de wandeling was vooral gericht op het karakteristieke landschap en de samenhang met flora en fauna. Zoals het verhaal van de ooit wilde rivier de Kromme Rijn, de ontginningen van het moerasgebied ("broek") en het bijzondere van het overgangsgebied Utrechtse Heuvelrug naar rivierenlandschap.

We wandelden langs grasvelden, bospercelen, langs het kasteel en terug via de grote laan naar de Langbroekerwetering. Onderweg hebben we ons kunnen buigen over verschillende zwammen en paddenstoelen en stonden we stil bij diverse bomen, struiken, gallen en plantensoorten. Behalve enkele prenten van ree en das viel er weinig te bespeuren van dieren. We zagen en hoorden vrijwel geen vogels, maar dat is niet zo vreemd op een middag in deze tijd van het jaar.

Vanwege de latere start hebben we een rondje over het kasteel-eiland en eindje langs het Lutgardebos – met het graf van de gravin zu Castell-Castell en restanten van de ooit florerende hakhout-cultuur – achterwege gelaten. En zo hadden we alles bij elkaar, en dankzij het gunstige weer, een leerzame en prettige wandeling die we zeker nog eens willen herhalen, al was het maar voor Marja!

Werkgroep mossen en korstmossen

We gaan deze winter weer op pad om mossen en korstmossen te zoeken. Een keer per drie weken op zaterdag van 10.00 tot ongeveer 13.00 uur. We kijken naar zowel mossen als korstmossen.

Net als de vorige jaren inventariseren we, omdat het bevalt, een aantal gebieden van het Utrechts Landschap. Utrechts Landschap krijgt zo nuttige informatie voor hun beheer en wij kunnen mooie gebieden bezoeken. Dit jaar hebben we vergunning gekregen om met maximaal 10 mensen te komen inventariseren. Daarom is het voor die excursies verplicht om je van tevoren aan te melden bij jan@natuurverkenner.nl.

Dat wisselen we af met bezoek aan andere gebieden, om zo verschillende soorten mos en korstmos te leren herkennen. Er is vaak veel kennis aanwezig in de groep, maar de excursies zijn ook interessant voor beginners. Vorig jaar was er een erg succesvolle online mossencursus van de BLWG, die ideaal is als je mossen wilt leren kennen. Verschillende deelnemers aan de cursus hebben daarna aan onze excursies meegedaan en dat was erg leuk. Dit jaar komt er weer een online cursus, vanaf 5 februari, zie www.blwg.nl

Dit jaar organiseren we weer determinatieavonden in het Torenlaantheater in Zeist, op dinsdagavond om 20.00 uur. Met behulp van de microscoop brengen we dan de in het veld verzamelde mossen op naam. Erg leerzaam en gezellig. Er zijn avonden op 2 december, 27 januari en 10 maart.

Hieronder het programma voor deze winter. Als je je opgeeft bij jan@natuurverkenner.nl krijg je voor elke excursie een mail en hoor je het ook als er een verandering in het programma komt, bijvoorbeeld door het weer.

Zaterdag 3 januari: Fort Rhijnauwen, Bunnik

Het gevarieerde milieu van de forten bij Utrecht staat garant voor een grote soortenrijkdom, ook voor mossen en korstmossen. Fort Rhijnauwen is de grootste. Er is een organisatie actief die het fort wil behoeden voor exploitatie met horeca en dergelijke. Hoe meer soorten, hoe beter de argumenten. Wij gaan ze helpen door meer soorten te zoeken. Vertrek 10.00 uur van Slot Zeist en we lopen 10.20 uur op de parkeerplaats van het pannenkoekenrestaurant.

Zaterdag 24 januari: Den Treek, Leusden

Het Kelderbosch op landgoed Den Treek. Dit is een toplocatie voor korstmossen van stuifzand. Er groeien meerdere soorten stapelbekertjes en bijvoorbeeld hamerblaadje. We bekijken ook de omringende heide.

Vertrek per auto om 10.00 uur van Slot Zeist en lopen 10.20 uur van de wandel- (niet MTB) parkeerplaats aan het Treekerpunt.

Zaterdag 14 februari: Blikkenburg, Zeist

Mossen- en korstmosseninventarisatie in het kader van de beheerevaluatie van het Utrechts landschap. Hoe gaat het met de (korst)mossen en wat zegt dat over het gevoerde beheer? Dit keer Blikkenburg: akker, loofbossen, lanen en moeras. Vertrek per fiets 10.00 uur van Slot Zeist. Opgave verplicht.

7 maart: Landgoed De Boom, Leusden

Nogmaals landgoed De Boom bij Leusden. Dit keer gaan we naar enkele afgeplagde percelen nabij boerderij Groot Zandbrink. Hier is onder andere geel hawmos gevonden. We gaan kijken wat er verder te vinden is.

28 maart: Wulperhorst, Zeist

Mossen- en korstmosseninventarisatie in het kader van de beheerevaluatie van het Utrechts landschap. Hoe gaat het met de (korst)mossen en wat zegt dat over het gevoerde beheer? Dit keer de Wulperhorst: akkers, loofbos en lanen. Vertrek per fiets 10.00 uur van Slot Zeist. Opgave verplicht.

Winterexcursie insecten

Viervlekschimmelkever

Foto: PasaL Losekoot

Na het succes van afgelopen winter gaan we opnieuw op pad met Pascal Losekoot om te onderzoeken wat er in dit jaargetijde nog aan insecten te zien is. Sommige soorten verschuilen zich bijvoorbeeld onder de schors van bomen.

Zaterdag 10 januari 2026, Kaapse bossen. Aanmelden of meer informatie via anne.janse@gmail.com

Vogelwerkgroep

Excursie Brouwersdam en Prunjepolder (zo 18 januari)

Bij de Brouwersdam zijn wintergasten zoals middelste zaagbekken, ijseenden, parel- en roodkeelduikers en alken en zeekoeten te verwachten. En in de Prunjepolder scholeksters, wulpen, kluten, goudplevieren en kleine zilverreigers.

Vertrek om 8.00 u van Sportcomplex Hoenderdaal, Hoendersteeg 7, Driebergen. Terug rond 17.00 uur. We delen de benzinekosten. Totale afstand ongeveer 260 km. De kortste weg gaat via de Blankenburgtunnel (toltunnel). Kosten per auto 65 euro plus 3,02 euro tol (te betalen via internet), dus bij 4 pers. per auto 17 euro pp. Aanmelden uiterlijk do 15 januari bij Nicolien Drost liefst per email ndrost@droho.nl of telefoon 030-6563717. Vermeld of je wilt meerijden of per auto komt en hoeveel mensen mee kunnen rijden.

Vogelexcursie Noordwaard (zondag 19 februari)

De voormalige Noordwaardpolder is een gebied van zo'n 3.000 hectaren groot, gelegen tussen de Brabantse Biesbosch en de rivier de Nieuwe Merwede. De polder is in vijf jaar tijd verbonden met de Biesbosch. De Noordwaard is zo veranderd van een binnendijks naar een buitendijks 'doorstroomgebied'. Het heeft hierdoor uitgestrekte waterplassen, slikken, moerassen en zomerpolders gekregen. Dit alles in het kader van het project 'Ruimte voor de Rivier'. De rivier de Nieuwe Merwede krijgt nu meer ruimte, waardoor hoogwater sneller wordt afgevoerd naar zee. Een aantal keer per jaar komt de Noordwaard onder water te staan met name in de winter. Hierdoor is het gebied zeer aantrekkelijk voor vogels geworden. Vele soorten vogels zoals de visarend en de zeearend zien we hier. Ook eenden en weidevogels (kieviten, tureluurs) vinden hier hun voedsel. Wij vertrekken vanuit Driebergen om 9.00 uur vanaf Sportcentrum Hoenderdaal, Hoendersteeg 7 te Driebergen. Rond 13.30 uur zijn wij daar weer terug. Opgeven tot uiterlijk 16 februari 2026 bij Hans van Schaik, liefst per email jprvanschaik@gmail.com of 06-23639305. Vermeld of je met de auto komt en hoeveel mensen met je mogen meerijden. Kosten worden gedeeld en voldaan aan de bestuurder.

Vogelexcursie Leersumse Veld (zaterdag 7 maart)

Jaarlijks gaan wij in maart naar het Leersumse Veld om (de vroege) vogels te bekijken. Hopelijk werkt het weer daar ook goed aan mee zodat wij er veel kunnen bewonderen en horen.

Wat verwacht kan worden zijn buizerds en torenvalken. Daarnaast is misschien de klapekster nog aanwezig; deze vogel komt hier alleen overwinteren en kan dus al vertrokken zijn. Misschien zingen de boompiepers uit volle borst en kunnen wij ook de eerste roodborsttapuiten weer zien. Bij de vennen kunnen wij ons hart ophalen aan de watervogels en steltlopers.

Er wordt verzameld op ons gebruikelijke punt in Driebergen. Vertrek om 8.00 uur, terug rond 13.00 uur. Er wordt geprobeerd zoveel als mogelijk om met elkaar mee te rijden naar het Leersumse Veld; de kosten worden verrekend met de chauffeurs.

Voor degenen die rechtstreeks daarheen rijden: wij verzamelen op de parkeerplaats bij Staatsbosbeheer. Opgave graag bij Emile Sanders, telefoon 030 2293810 of per email sepa@xs4all.nl, onder vermelding van meerijden of dat je rechtstreeks daarheen gaat. Tevens hoor ik dan ook graag van degenen die met de auto naar Driebergen komen of je andere excursiegangers zou willen meenemen. De sluitingsdatum voor opgave is op 3 maart 2026.

Start broedvogelinventarisatie Binnenbos (zat. 21 maart)

Het Binnenbos bestaat uit het bos achter kasteel Sterkenburg plus stukken populierenbos, moerasbos en weiland daarachter en is eigendom van de Forest Peace Foundation. Het wordt op een natuurlijke manier beheerd. In een van de weilanden is een voedselbos aangelegd. Dit gebied is voor het eerst geïnventariseerd in 2021 en zal opnieuw geïnventariseerd worden in 2026. We gaan in totaal zes keer inventariseren.

Het gebied bestaat uit drie delen: kasteelbos, populierenbos plus weiland en moerasbosjes plus hooiland. Een inventarisatieronde duurt zo'n vier uur. De eerste inventarisatieronde is op zaterdag 21 maart. Opgeven bij Nicolien Drost per email ndrost@droho.nl of 030-6563717.

Verzamelen om 6.30 uur halverwege de Zuwe, Driebergen, op de grens van weiland en bos van kasteel Sterkenburg.

Vooraankondiging vogelweekend

Het vogelweekend is op vrijdagavond 29 tot en met zondagmiddag 31 mei 2025 in het Drents-Friese Wold in de buurt van Appelscha. We gaan op zoek naar de draaihals in het Doldersummerveld, kraanvogels in het Fochtelooverveen en roodhalsfuten in Diependal. We verblijven op Boscamping Appelscha, Oude Willem 3, Appelscha. Gebleken is dat veel mensen eerder willen komen en/of langer willen blijven, dus regel zelf je logies op de camping of in de buurt. De camping heeft een paar trekkershutten en bungalows.

Steenloper

Foto: Nicolien Drost

Midweekgroep

De Midweekgroep wandelt eens in de twee weken op woensdagmorgen, het hele jaar door behalve in juli en augustus. De wandelingen zijn 5 à 6 km lang en daar nemen we de tijd voor. Tijdens de wandeling kijken we naar het landschap en staan soms stil bij wat er aan bijzondere planten, dieren, insecten, vogels, paddenstoelen en andere interessante natuur op onze weg komt. We wandelen zoveel als mogelijk op onverharde of half verharde, goed toegankelijke wandelpaden.

We verzamelen om 9.30 uur bij het beginpunt van de wandeling. Over meerijden daarnaartoe worden gewoonlijk onderlinge afspraken gemaakt. Op vrijdag voorafgaand aan de wandeling ontvangen de leden van de groep een uitnodiging. Alle wandelingen zijn, indien nodig, vooraf verkend. De wandelingen gaan bij slecht weer door, tenzij dat gevaarlijk zou zijn. Gemiddeld duurt een wandeling 1,5 tot 2 uur. Na afloop gaan we, zo mogelijk en voor wie dat willen, gezamenlijk ergens koffiedrinken.

Aan- of afmelden is niet nodig. Om verrassingen te voorkomen door wijzigingen in het programma, is het belangrijk dat je op de e-maillijst van de Midweek-wandelgroep staat, zodat je de laatste berichten ontvangt. Aanmelden voor de e-maillijst kan bij Freek.

Het programma in het eerste kwartaal van 2026

14 januari De Leyen en Beukenburg – Bilthoven
28 januari De Stulp – Lage Vuursche
11 februari De Paltz – Tussen Soesterberg en Soest
25 februari Beverweerd – Werkhoven
11 maart De Boom – Leusden
25 maart Amelisweerd en Rhijnauwen – Bunnik

Freek den Dulk heeft de coördinatie en organiseert samen met Nicolien Drost en Herman Verschuren de wandelingen. Inlichtingen bij Freek den Dulk: 06-21287412 of freek@piode.nl

Agenda bomenwerkgroep

Dinsdag 6 januari, theorieavond

Presentatie: Eekwinning (René)
Boommonoloog: Weymouth
Boombiologisch onderwerp: Schors (René)
Activiteit: Schorsoefening (René en Marijke)

Zaterdag 24 januari

Excursie Jeneverbessen (Simone)

Dinsdag 3 februari, theorieavond

Presentatie: Winterherkenning a.d.v. vruchtrestanten (Marijke en René)
Boombiologisch onderwerp: Porigheid (René)
Boommonoloog: Plataan (René)
Activiteit: Porigheid bekijken (René en Marijke)

Zondag 22 februari

Excursie Willem Arnzthoeve

Dinsdag 3 maart, theorieavond

Presentatie Bomen en insecten: door insectenwerkgroep.
Presentatie: Verschillen naald- en loofbomen (Marijke + René)
Boommonoloog: Sparrenfamilie (René)
Activiteit: Twijgen en naalden bekijken met observatielijst

Zondag 22 maart

Excursie Arboretum Birkhoven

Een tuin als open-volière

Met het boekje 'Een tuin als open-volière' laat Erik Gruys zien hoe je in je eigen tuin kunt genieten van vogels alsof je midden in de natuur woont. Met inspirerende ervaringen, praktische tips en schitterende foto's uit vijf jaar observaties biedt dit boek vogelliefhebbers en tuinbezitters een gids naar hun eigen vogelparadijs. Te bestellen voor € 29,95 via www.veterinairboek.nl

Van het IVN-bestuur

TEKST: ADRIENNE DE WAAL

Er is maar één eerste zin voor deze column: Namens het bestuur wensen wij alle leden van IVN en de KNNV en alle lezers van dit blad een fantastisch mooi groen 2026 toe. Op zaterdag 10 januari zien we jullie graag vanaf 13.30u bij de Kraaybeekerhof voor onze nieuwjaarsbijeenkomst.

Onze groene activiteiten agenda is al goed gevuld voor dit jaar! Er is niet alleen weer veel aanbod voor het publiek, maar ook voor de leden. Naast groen, vraagt ook de 'grijze' agenda aandacht. Op 24 maart is de Algemene Ledenvergadering gepland. Ik hoop hier velen van jullie te zien. In deze vergadering zal Moniek Löffler, na 8 jaar lidmaatschap en diverse rollen, aftreden als bestuurslid. We willen het bestuur graag op de huidige sterkte houden en zoeken dus een nieuw bestuurslid. Heb jij interesse? Meld je dan alsjeblieft aan! Mail: voorzitter@ivnhkr.nl

Terug naar groen, het groen dat we zo in de wintermaanden gewoon een beetje missen. De meeste bomen zijn kaal en stram, het bos mistig maar mooi! De silhouetten vertellen hun eigen verhaal en de structuren van het bos spreken. We hebben een actieve bomenwerkgroep dus ik kies mijn woorden voorzichtig. Maar ik denk dat we het erover eens zijn dat er meer is dan bast en vaten, kernhout, wortels en kruinen. Ik was op de Boomtop vorig jaar en daar kon je kiezen: je naam of je boom op je naamplaatje. Je boom kon je opzoeken in de Keltische boomkalender. Google maar eens. Ik ben een cipres maar op de rand van zilverpopulier. En, het is net als met alle horoscopen, je herkent de plussen en denkt van de minnen: het is maar een horoscoop.

Zonder dollen, waarschijnlijk ervaren we allemaal wel eens dat bomen meer dan hout zijn en soms bijna als individu op je over kunnen komen. Met een bepaalde kracht en eigenschappen. Met een historie en een verhaal. En zo is er voor iedereen een boom, inheems of exotisch. Als je soms even treurwilg bent, zoek dan steun bij de appelboom of de kastanje. Ik zie onze club IVN-ers als een prachtig gevarieerd bos met stoere bomen die allemaal een mooi verhaal kunnen vertellen!

Wij zijn de stem voor de natuur, laat je horen!

Ledenwandeling Amerongen

Op **zaterdag 20 december** is er een wandeling voor leden van IVN en KNNV in het Amerongse Bos in Amerongen. Het wordt een wandeling met statige lanen en oude beuken. We starten om 9.30 uur op de parkeerplaats Amerongen: Burgwal 6. Rond 11.30 uur zijn we weer terug. Opgave en inlichtingen: kerverh@gmail.com

2025: Wandelwerkgroep

TEKST EN FOTO: PIETER MEIJER

In dit stukje lees je over de activiteiten van de Wandelwerkgroep in 2025. We verzorgen al jaren zowel publiekswandelingen (wandelingen voor iedereen) als verzoekswandelingen (groepswandelingen op verzoek met een gids).

In 2025 hebben we weer 19 publiekswandelingen georganiseerd met thema's zoals mossen, grassen, bomen, herfst, stilte en geologie. Er gingen 280 wandelaars mee. Daarnaast hebben we 12 verzoekswandelingen verzorgd, waarvan de meeste in de bossen tussen Doorn en Amerongen. Daaraan deden 250 mensen mee. Als de wandeling in het Kaapse Bos plaatsvindt dan is stevast een hoogtepunt het beklimmen van de uitkijktoren waar je een mooi uitzicht over de omgeving hebt (zie de foto). Voor de groepen die meestal uit heel Nederland komen is het een grote verrassing te zien hoe mooi de Utrechtse Heuvelrug is. In totaal hebben we dit jaar 530 mensen bereikt waarvan zo'n 25 kinderen.

Een verzoekswandeling heeft het hoogste punt bereikt

De missie van IVN is om mensen dichterbij de natuur te brengen door beter te kijken en ook te beleven waardoor we zelf meer respect en liefde voor de natuur gaan tonen. Wij hebben aan de landelijke missie van IVN in 2025 een bescheiden bijdrage geleverd. Alle gidsen: hartelijk bedankt voor je inzet!

Niet alleen de leden van de Wandelwerkgroep verzorgen de verzoekswandelingen. Iedere IVN-er die de NGO gevolgd heeft, mag een verzoekswandeling verzorgen. Deze wandelingen zijn meestal overdag op doordeweekse dagen. Dus IVN-er als je ook af en toe een verzoekswandeling wilt verzorgen, laat het weten en meld je aan via wandelingen@ivnhkr.nl

Dit is het laatste stukje dat ik schrijf voor de werkgroep. Jolanda Blom neemt het coördinatorschap van de Wandelwerkgroep na bijna 8 jaar over, met Mark Luinenburg als medecoördinator.

Ledenwandeling Amelisweerd

Narcis

Foto: Simeon van Tongeren

Op zaterdag 14 maart is er weer een wandeling voor leden van IVN en KNNV in Amelisweerd. We volgen slingerpaadjes door oud loofbos en wandelen langs historische lanen, waar we kunnen genieten van de vele stinzenplanten die dit gebied kenmerken.

Wandeling: zaterdag 14 maart, 9.30u

Start: Restaurant de Veldkeuken: Koningslaan 11A te Bunnik. Parkeren kan op de p-plaats 'Oud Amelisweerd'.

Opgave: bij Harry Kerver via kerverh@gmail.com

Diersporen op Huis te Maarn

In het bos laten dieren zich niet altijd zien, maar ze laten wél van alles achter. Bij het eten, slapen en lopen maken ze sporen die –als je goed kijkt– verrassend veel vertellen. Denk aan pootafdrukken of snuitputjes van dassen, vraatsporen aan noten en dennenappels door eekhoorns en muizen, slaap- en schuurplekken van reeën, en uitwerpselen die iets zeggen over wat een dier gegeten heeft.

Onder leiding van natuurgidsen gaan we op zoek naar deze aanwijzingen. Je leert waar je op moet letten, hoe je verschillende sporen herkent en uit kleine details veel te weten kunt komen over het leven van dieren.

We beginnen in het scoutinggebouw op Huis te Maarn met een introductie over de verschillende soorten diersporen en wat deze ons kunnen vertellen. Daarna trekken we het bos in om de opgedane kennis toe te passen. Samen gaan we op zoek naar tekenen van dierenleven. Voor deze leuke en leerzame activiteit nodigen we dit keer in het bijzonder (groot)ouders/tantes/ooms met kinderen van ca. 8 tot 12 jaar uit om mee te gaan.

Excursie: zondag 15 maart, 13.00–16.00u

Locatie: Scouting Ridder Fulco–Maarn Maarsbergen, Eikenlaan 2B, Maarn

Gidsen: Marja Eestermans, Frank Flippo, Geri Klazema, Pieter Vos

Aanmelden: max. 20 deelnemers bij Geri Klazema: geriklazema@gmail.com

Illustratie: Frank Flippo

Lente op de Heuvelrug

Op de overgang van de winter naar de lente in maart begint de natuur te ontluiken. Op zondag 22 maart nemen we je graag mee op een wandeling door een afwisselend gebied dat hoort bij Landgoed Zonheuvel en Huis te Maarn. Hier vinden we veel afwisseling in bospercelen met diverse boomsoorten, heidevelden en parklandschap rond de landhuizen. Nagenoeg alle bossen op de Utrechtse Heuvelrug zijn aangeplant voor productiehout doeleinden. De afgelopen tijd is beheer van de bossen echter steeds meer gericht op biodiversiteit en vitaliteit van het bos. Ook worden delen van het bos juist niet meer beheerd om de natuur vrij spel te geven.

Een bijzonder voorbeeld hiervan is “het bos dat van zichzelf is”, een stuk bos op landgoed Zonheuvel dat voor 10 jaar terug wordt gegeven aan de natuur. We zijn als mens te gast in dit bijzondere stukje bos en wandelen verder naar het prachtige Huis te Maarn. Onderweg gaan we op zoek naar alle tekenen van de lente van zowel de flora als fauna in dit mooie gebied. Wie weet horen we de karakteristieke roep van de zwarte specht. We hopen dat de Krentenboom in bloei staat, en heb je wel eens gezien hoe een naaldboom bloeit?

Het bos wat van zichzelf is

Foto: Jolanda Blom

Voorwandelen: vrijdag 20 mrt, 10.00u

Publiekswandeling: zondag 22 mrt, 10.30-12.30u

Start: Landgoed Zonheuvel, Amersfoortseweg 98, 3941EP Doorn

Gidsen: Jolanda Blom en Peter Paul Bakker

Aanmelden (max. 20 deelnemers): bij Jolanda Blom via jolandablom@outlook.com

Mossen bij Moersbergen

Bij Doorn ligt het landgoed Moersbergen. Het meest bekende deel ligt aan de voet van de Utrechtse Heuvelrug rond het kasteel Moersbergen op de overgang naar het Kromme Rijngebied. De moerasgronden zijn ooit ontgonnen en in de middeleeuwen is Moersbergen ontstaan (moer=dras en heuvels (Utrechtse Heuvelrug). Zo stond er in 1435 al een kasteel en was het een ridderhofstad. Het landgoed bevat bossen en lanen met verschillende soorten bomen, afgewisseld door akkers en weiden.

De variatie in dit landschap is mede gevolg van zand en klei. Verschillende soorten mos hebben hier dan ook hun eigen plekje verworven. In Nederland zijn er meer dan 500 soorten mos. Zo heb je bladmossen waarbij de bladeren in een spiraal staan, de bladeren zijn eentoppig, de bladeren zijn vaak generfd en de sporophyt (sporenkapsel) is altijd stevig. Bij levermossen staan de bladeren in twee of drie rijen en zijn de bladeren een-, twee- of meertoppig. Deze bladeren hebben nooit nerven en het sporenkapsel is teer en slap en springt meestal met vier kleppen open. Mossen hebben ook mooie namen zoals pluimstaartmos, groot laddermos, kantmos, bleek boomvorkje, klauwtjesmos en haarmutsmos.

Het is leuk dat ieder mos er net even anders uitziet door kleur, bladvorm of de vorm van het sporendoosje. Kom gerust mee om al die verschillende mossen te ontdekken. Omdat de blaadjes erg klein zijn gebruiken we een loepje. Handig wanneer je er een meeneemt, maar wij zorgen ook voor extra loepjes. Wie gaat er mee naar die mooie groene mosplantjes kijken, ze zorgen voor kleur in de winter!

Publieksexcursie: zondag 29 maart, 14.00u

Start: Palmstad, Leeuwenburgerlaan 3941 BM te Doorn.

Aanmelden: Susan Bol via susan_niem@hotmail.com of 06 810 240 35

De wolf, als meevaller

TEKST EN FOTO: PIM BREDSCHNEIJDER,

Op 5 november waren we vroeg op. M'n kleindochter Robin had gelogeerd en moest vroeg naar school. Omdat we toch vroeg op waren en het een mooie dag zou worden reden Tien en ik naar de Veluwe.

Zoals normaal via de A12. Het nieuwsbericht van 10.00u, file bij Oosterbeek door een ongeval. Oeps! Dan maar bij Ede van de snelweg af en over de provinciale weg richting de Planken Wambuis. Veel sirenes en blauwe knipperlichten richting Apeldoorn.

Er volgt een mooie rit onder de beuken door, in herfstkleuren. Op de parkeerplaats aangekomen staan een paar vrachtwagens en een dieplader. Precies op de route die wij willen lopen, nou vooruit maar en gewoon zo af en toe even aan de kant. Boem, ratatatatatata, boem ratata. Oeps, oefeningen op de Ginkelseheide. Nou, gaat lekker vandaag! Het is prachtig weer en en we zien mooie kleuren, dus probeer daar nu maar van te genieten. Na een paar kilometer, op het zandpad, zien we een spoor met pootafdrukken. 'Dat zal wel van een hond zijn', zegt Tien. "Nee," zeg ik, "kijk goed, het komt uit het talud (heide) loopt 10 meter door en verdwijnt weer over het talud. Ik weet zeker dat dit een wolf is!"

Aan het einde van het pad ligt een open vlakte waar vaak paarden, koeien en wilde zwijnen lopen. Wat ook nu het geval is. Paarden, koeien en ...een wolf! We zijn niet alleen, er is wat bekijks door fotografen met telelenzen. Het blijkt een wolvin te zijn, zeggen ze. Ik pak m'n telefoon en zet haar een paar keer op de foto. Ze heeft prooi, een klein dier, waarschijnlijk een haasje of konijn.

Zo zie je, dat een dag die wat minder begon uiteindelijk een dag met een gouden randje werd!

Goed kijken, bewijs bij een bijzondere ontmoeting

Werkgroep Natuurfotografie

Kleurrijke natuur, ook in zwart-wit

Deelnemers van de werkgroep Natuurfotografieheuvelrug-ivn-knnv kiezen ervoor om op pad te gaan om de mooiste foto's te maken. Per maand wordt een thema gekozen.

Kijk ook eens op de website van de werkgroep:
www.natuurfotografieheuvelrug-ivn-knnv.nl

1

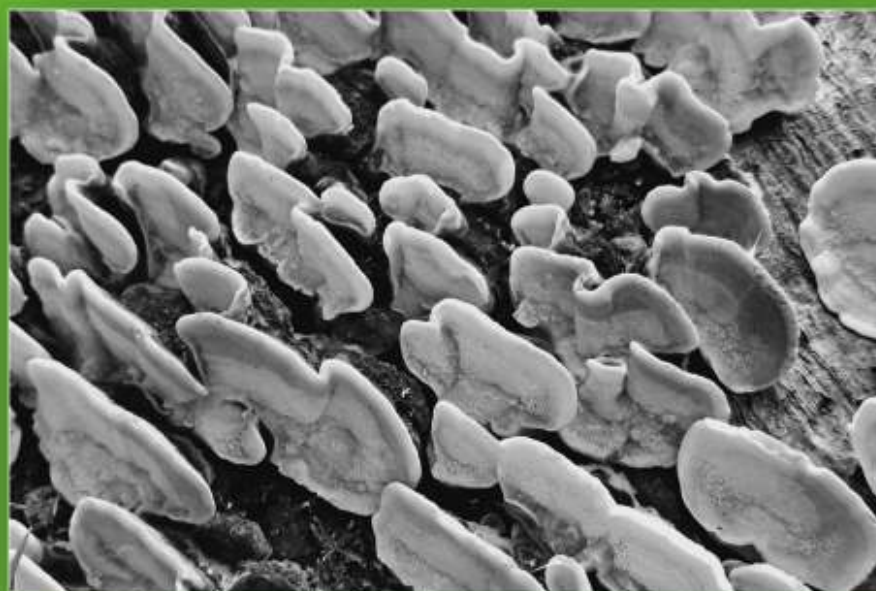

3

2

5

- 1 Mos - Lillian Goossens
- 2 Grillge dode eik - Gies Voorburg
- 3 Gestreepte crocussen - Carine Nieman
- 4 Zwarte kraal - Roel Steenbeek
- 5 Gewoon elfenbankje - Else Nuyten
- 6 Grove den - Corry Kool
- 7 Bomen in mist - Peter Dral

6

4

7

Op de bres voor de jeneverbess

Foto: Jan Jonker

TEKST: SIMONE LAANBROEK

In de laatste ijstijd, ± 13.000 jaar geleden, heerste in Nederland een toendraklimaat. Alleen grassen, zeggen, kruiden en dwergbomen, bijvoorbeeld van de berk, konden overleven in dit klimaat. Na afloop van de ijstijd, ± 11.000 jaar geleden begon de herkolonisatie van West-Europa door planten en bomen vanuit zuidelijker streken. Wilg, berk, grove den en eik, maar ook de jeneverbess behoorden tot de eerste soorten. Later kwamen iep, linde en es.

De jeneverbess kon als pionierssoort goed gedijen op de zandgronden in Nederland, maar na eeuwen kreeg de jeneverbess, als lichtminnende soort, het moeilijk door steeds meer concurrentie van andere planten en bomen. Het ging weer beter met de jeneverbess door het intensieve gebruik van bos en hei (houtkap en beweiding) tijdens de Middeleeuwen. De jeneverbess kreeg de kans om terug te komen met name in het oosten van het land.

Na de ontdekking van kunstmest (eind 19e eeuw) en nog meer na de 2e Wereld Oorlog kwam het gebruik van kunstmest in zwang voor bemesting van het land. Beweiding van de heide door schapen en gebruik van de potstalmest werd overbodig. Het aantal jeneverbessen ging weer achteruit.

Momenteel kan de jeneverbess zich alleen nog handhaven op locaties waar gericht beheer plaatsvindt. Verjonging treedt maar beperkt op.

De jeneverbess is een groenblijvende conifeer, behorend tot de cipressenfamilie (Cupressaceae). De naalden zijn priemvormig, scherpgepunt, blauwgroen van kleur, van boven dof en goetvormig, van onder glanzend en gekield. Ze hebben een enkele rij stomata (huidmondjes) aan de bovenkant. Ze staan in elkaar afwisselende kransen van drie aan zeskantige takken en blijven twee jaar zitten. Jeneverbessen komen in drie vormen voor: zuilvormig, fasigate (= meertoppig) en prostatevorm (= liggend). De omvang is 3 tot 12 meter breed en maximaal 10 meter hoog.

De jeneverbess is tweehuizig. Vrouwelijke kegels zijn ± 6 mm lang, geelgroen van kleur. Mannelijke katjes zijn 4 - 5 mm lang met schilvormige meeldraden. Het

onderscheid is lastig. Bevruchting vindt plaats via de wind: roken van de mannelijke struiken. Na een jaar groeit er een schijnbes met maximaal 3 zaden, deze bes is groen van kleur. Na 3 jaar is de vrucht rijp. Doordat de drie schubben van de vrouwelijke kegels vlezig worden, met elkaar vergroeien en de rijpende zaden omsluiten, ontstaat een schijnvrucht: de blauw berijpte 'kegelbes'. Verspreiding van de bessen vindt waarschijnlijk plaats via vogels, zoals lijsterachtigen (merel, kramsvogel, grote lijster), ekster en matkop. Mogelijk hebben mensen en vee (schapen en koeien) vooral in het verleden ook meegeholpen aan de verspreiding. En de bes kan ook in de buurt van de moederplant kiemen.

De huidige jeneverbessen in Nederland zijn vermoedelijk gevestigd na heideontginningen uit het begin van de twintigste eeuw. Het aantal jeneverbessen is echter rond 1950 achteruitgegaan door de intensivering van de landbouw en aanplant van naaldbomen waardoor veel heide- en stuifzandgebieden verloren zijn gegaan. De versnippering van de locaties beperkt de kansen op bevruchting, ook inteelt kan een probleem worden. Er zijn meer factoren die de jeneverbess bedreigen. Het is een lichtminnende soort. Door de natuurlijke successie in het veld komt er steeds meer concurrentie van planten en bomen. Bodemverzuring en vermisting hebben ook een negatieve invloed, o.a. door bevordering van de concurrentie.

Foto: Hans Kamerbeek

De jeneverbess wordt beschouwd als een pionierssoort, omdat hij zich kan vestigen op droge, voedselarme, minerale bodems. Maar de voortplanting gaat zeer moeizaam. Ze zijn waarschijnlijk pas na 6 tot 8 jaar vruchtbaar, de kiemkracht van de zaden vermindert als ze ouder dan 50 jaar zijn. Het duurt 3 jaar voor de zaden rijp zijn en voor ontkieming hebben ze een optimaal micromilieu nodig (juiste pH-waarde, goede voedingsstoffenbalans, mycorrhiza, vochtthuishouding, etc.). Kortom de jeneverbess populatie veroudert, al is het wel een zeer taaie en veerkrachtige boom. Doordat jeneverbessen waarschijnlijk minder goed tegen warmte kunnen, is de klimaatverandering evenmin

gunstig voor ze. Verder kunnen brand, vraatschade door muizen, konijnen en reeën en ook schade door schimmels en insecten jeneverbessen bedreigen.

De jeneverbes heeft een belangrijke cultuurhistorische waarde in Nederland. Zo kent men in de volksmond vele namen voor de jeneverbes zoals schildwacht, orakelbes, wachelbeer en krammetboom. De boom heeft een mythische, medicinale en culinaire betekenis in de Nederlandse cultuur. Zo geloofde men vroeger dat de jeneverbes de zielen van voorouders waarborgde en boze geesten op afstand hield. Er werd daarom vaak een jeneverbetakje onder de eerste bouwsteen van een huis gelegd zodat de voorouders het huis konden beschermen. Ook werd gedacht dat de etherische olie van de jeneverbes medicinale werkingen heeft en wordt de jeneverbes gebruikt bij het aromatiseren van jenever en voor in de stampapot. De jeneverbes kent dus zowel een lange ecologische historie als cultuurhistorie in Nederland, wat dit een bijzondere soort maakt in het Nederlandse landschap.

Ondanks deze lange historie en het cultureel belang van deze boom, is de wettelijke bescherming door de flora en faunawet in 2017 opgeheven. De jeneverbes is evenmin opgenomen in het soortbeschermingsplan van provincie Utrecht. Op Europees niveau zijn de jeneverbessen zelf niet beschermd, maar de habitat van de boom wordt wel beschermd door de Habitatrictlijn onder Habitat H5130 *Juniperus communis*-formaties in heide of kalkgrasland. De jeneverbes staat op de nationale rode lijst met de status "gevoelig".

De achteruitgang van de jeneverbessen en de kans dat ze zouden uitsterven (Rapport van onderzoeksbureau Alterra in 2004) in noord en oost Nederland was 20 jaar geleden in Drenthe aanleiding om het Jeneverbesgilde op te richten. Het Jeneverbesgilde bestaat uit 15 afdelingen die elk een gebied beheren. En met succes, op veel plaatsen staan de jeneverbessen er prima bij en treedt er ook verjonging op.

Verspreidingskaartje: Jan Jonker

Ook in de Provincie Utrecht staan enkele honderden jeneverbessen. Ongeveer 30% op terreinen van Stichting Utrechts Landschap, circa 30% bij de Gemeente Soest en de rest staat op particuliere terreinen. Omdat het ook in onze provincie slecht gaat met de jeneverbessen, willen zowel het Utrechts Landschap als de gemeente Soest proberen de jeneverbes te behouden voor de toekomst. De KNNV Natuurwerkgroep is actief bezig met het beheer van de jeneverbessen in het gebied De Zoom van de Gemeente Soest. We zijn daar in 2018 mee gestart nadat Jan Jonker en Jan Lansbergen ruim 80 exemplaren in het

gebied hadden ontdekt. Op ons verzoek heeft de gemeente bij de dunningsronde in de winter 2023/2024 grote bomen rondom de jeneverbessen laten omzagen, waarna wij opnieuw het opschot aan het verwijderen zijn.

In 2021 zijn Hans Kamerbeek, Jan Jonker en ik al eens bij het Drents Jeneverbesgilde op bezoek geweest, om te horen wat we als natuurwerkgroep kunnen doen aan het beheer. Het resultaat wat ze in Drenthe hebben bereikt, werkt stimulerend.

Ook bij het Utrechts Landschap krijgt men meer belangstelling voor de jeneverbes en willen ze zich inzetten voor het behoud ervan. In de 1e helft van het jaar hebben ze door Lena Smits, stagiair van de Universiteit Wageningen, een inventarisatieonderzoek laten uitvoeren, als start voor een herstelstrategie. Ook zijn er contacten gelegd met het Drents Jeneverbesgilde. Op 8 augustus is een delegatie van het Gilde in Utrecht op bezoek geweest. We zijn langs een paar locaties van jeneverbessen op terreinen van het Utrechts Landschap gaan kijken. Daarnaast is veel kennis en ervaring uitgewisseld. Op 11 oktober zijn Hans Kamerbeek, Peter Visee (namens het UL) en ik naar de jaarlijkse gildedag in Drenthe gegaan. We hebben kennis gemaakt met meerdere leden van het jeneverbesgilde, gesproken over de jeneverbessen in Utrecht en wat wij kunnen doen. Na een heerlijke lunch hebben we ook nog meegeholpen een paar jeneverbessen verder vrij te zetten.

Het plan is om te proberen een Utrechts gilde op te richten. Vanuit Drenthe krijgen we morele en praktische ondersteuning. Het Utrechts Landschap wil verder onderzoek laten doen hoe verjonging van de jeneverbes gestimuleerd kan worden. Daarnaast hebben ze een emmer jeneverbessen geoogst en naar Limburg gebracht om ze daar te laten opkweken en later op hun terreinen uit te zetten. Kortom ook in Utrecht staan we "Op de bres voor de Jeneverbes".

Wil je meedoen en actief worden in het toekomstige gilde? Stuur een email naar natuurwerkgroep@ziggo.nl.

Foto: Simone Laanbroek

Scharrelkids weer van start

TEKST EN FOTO'S: MARTINE TRAGTER

In september zijn we het nieuwe schooljaar begonnen met Scharrelkids op de Kraaybeekerhof. Het regenachtig weer mocht de pret niet drukken. Onder begeleiding van Lucy, Loes en PP gingen de kids speuren naar het leven onder de grond. Gelukkig waren er een hoop diertjes actief, zij zorgen voor een gezonde bodem.

In oktober waren we te gast bij de moestuin van Bartimeus met als thema 'oogst'. Onder begeleiding van Gies, Loes en Martine hebben de kids geleerd over slimme trucs van planten om hun zaden te verspreiden. Het springzaad was favoriet. Daarna gingen de kinderen zelf aan de slag om zaadbommen te maken.

Social media: hulp gevraagd

Als IVN-afdeling maken we gebruik van verschillende kanalen om onze activiteiten te promoten. We hebben ook een Facebook en Instagramaccount. Ben jij zelf actief op social media en wil je helpen om onze pagina's (mee) bij te houden? Naast het plaatsen van onze activiteiten heb je ruimte om er zelf invulling aan te geven! Nieuwsgierig? Neem dan persoonlijk contact op met Irene of Jolanda, of mail naar pr@ivnhkr.nl.

Op een stralende herfstdag in november zijn we aan de slag gegaan om zelf kunst te maken met de natuur. Onder begeleiding van PP, Marja en Martine kwamen de mooiste kunstwerken tot stand op het grasveld voor het jachthuis. De kinderen gebruikten mooie gekleurde bladeren, kastanjebolsters, eikels en wat we verder allemaal maar konden vinden. Er werd lekker gescharrel en enthousiast gewerkt.

Bekijk ook dit leuke verslag van Omroep Zout: www.omroepzout.nl/scharrelkids-maken-kunst-in-de-natuur/

Vogelexcursie Plan Tureluur

TEKST: HANS VAN SCHAIK

14 SEPTEMBER 2025

Op zondag 14 september vertrokken wij met zeven personen naar Zeeland. Het was haasten voor ons want wij wilden aankomen voordat het eb zou worden. Nu waren de meeste vogels nog aanwezig op de droge zandplaten van het natuurgebied.

Wij werden beloond met een spectaculair aantal vogels. Vooral van de scholeksters waren er wel zeker enkele honderden. Allemaal keurig in het gelid met de koppen in de wind, wachtend op laagwater.

Niet alleen de scholeksters waren in grote getalen aanwezig ook de wulpen, goud- en zilverplevier waren rijk vertegenwoordigd. Als bijzonderheid werd tussen al deze vogels plots een krombekstrandloper ontdekt. Natuurlijk hadden wij ook onze twijfelmomenten over de exacte waarnemingen van de vogels. Met name veel discussie over of het nu wel of geen zwarte ruiter dan wel een tureluur was. Ook bij de grutto en rosse grutto was dit een aandachtspunt.

Na dat we op de valreep een tapuit ontdekten, vertrokken we nog naar de buitenhaven van Stellendam. Hier werden we tot tweemaal toe verrast door een overvliegende visarend. Voorts ontdekte wij de reuzen- en de grote stern, praktisch naast elkaar zittend.

Het was een zeer gemoedelijke en leerzame excursie met in totaal 50 waarnemingen alleen in Zeeland geteld.

Na het nuttigen van de kopje koffie en thee, vertrokken we weer naar Zeist waar wij rond 16.00 uur arriveerden.

Nieuwjaarsreceptie KNNV

Het bestuur nodigt u en uw eventuele partner van harte uit op de KNNV-bijeenkomst van afdeling Zeist, Utrechtse Heuvelrug en Kromme Rijngebied op dinsdag **13 januari 2026, van 20.00 tot 22.00 uur** in de grote zaal van het Torenlaantheater, Torenlaan 38 in het centrum van Zeist. De fameuze natuurquiz is onderdeel van dit samenzijn en zal worden gemaakt en gepresenteerd door de winnaar van afgelopen jaar: Jan Ensing.

Het is altijd leuk om even bij elkaar te zijn en een praatje te maken. Leden die in 2025 bij de vereniging zijn gekomen, worden of zijn telefonisch uitgenodigd, kunnen kennismaken met de overige leden en de komende activiteiten van de verschillende werkgroepen.

20.00 uur Ontvangst met koffie en thee
Gelegenheid om elkaar te ontmoeten en persoonlijk de beste wensen over te brengen.

20.30 uur Opening van de avond
Door voorzitter Nico Bolle met een vooruitblik op 2026

20.40 uur Natuurquiz
Samengesteld en gepresenteerd door Jan Ensing
De natuurquiz is interactief. Hiervoor is een smartphone nodig. Geen telefoon bij je? Geen probleem, dan word je ingedeeld bij iemand die er wel een heeft.

21.20 uur Gelegenheid voor een drankje en een hapje en tijd om bij te praten.

De openingsvraag van de natuurquiz op de bijeenkomst in januari 2025: wat was het mooiste natuurgebied dat je afgelopen jaar hebt bezocht?

Vogelexcursie Willeskop

TEKST: HANS VAN SCHAIK 23 OKTOBER 2025

Het was zeer twijfelachtig of we de excursie door zouden kunnen laten gaan. De weersverwachtingen waren zeer slecht. Tot het allerlaatste moment hebben we gewacht op het uiteindelijk besluit. We zijn gegaan. We waren in totaal met 10 personen en we verzamelden ons op de parkeerplaats aan de dwarsweg in Polsbroek. Tot ieders genoegen gingen de buien net aan ons voorbij op één zeer korte heftige bui na. We hebben enige tijd stil gestaan aan de uiterste noordkant van de Willeskop om daar over de grote plas vogels te observeren. Het aantal en de diversiteit waren helaas bescheiden. De zeer harde wind en de opkomende storm “Benjamin”, zullen hierin zeker een rol hebben gespeeld. Door de al genoemde op handen zijnde storm hebben we besloten iets eerder te stoppen. We hebben naast de vele ganzen (kol-, grauwe en Canadese) en eenden, waar o.a. pijlstaarten tussen zaten, op het allerlaatste moment nog watersnippen gespot. Het was een excursie die een totaal andere dimensie had vanwege de harde wind.

Foto: Nicolien Drost

Foto: Nicolien Drost

Mussen

TEKST EN FOTO'S: ERIK GRUYS

In het tuinsysteem bij ons huis – met behalve bloemen in struiken, vaste planten, bol- en knolgewassen en zaailingen, plaats voor wilde planten en door gericht voeren een open volière –, was het deze zomer druk door groepen mussen. Deze kwamen plotseling aangevlogen en gingen tenslotte even snel weer weg. Intussen vlogen ze heen en weer van de voederplaatsen de struiken in en terug en gingen drinken en zich baden. Sommige middagen kozen ze een zonnige hoek van de tuin met een paar struikrozen, om zich groepsgewijs te vermaken met een zandbad, waardoor het rozenperk jammer genoeg tamelijk onbegroeid bleef met lage andere plantjes onder de rozen.

De mussen kwamen uit de buurt, waar ze kunnen nestelen onder dakpannen of in vogelnestkasten. Ze broedden niet bij ons, maar kwamen wel eten, elkaar het hof maken of onderling behoorlijk ruzie maken zoals mannetjes met andere mannetjes of vrouwtjes ten opzichte van een enkel mannetje en ze kwamen om hun net-uitgevlogen jongen te voeren. Die jonge mussen bleven daarna komen: ze wisten waar eten te halen is.

Mussen zijn voor de meesten algemene grijzige tot bruingrijze vogeltjes, eigenlijk misschien een beetje te gewoon om goed te bekijken. Ze moeten het hebben van broodkruimels die naar buiten worden gewerkt als het tafelkleed wordt uitgeschud. De meeste mensen hebben liever een mees of een specht. Een Vlaamse gaai is ook prima. Daarbij gaat het om meer kleurrijke soorten, die daardoor ook meer opvallen. Een merel en een lijster worden eveneens gewaardeerd. Deze kunnen immers mooi zingen.

Heb je veel mussen dan kun je proberen deze beter te bekijken. Dat valt niet mee, want ze zitten niet lang op dezelfde plaats. Behalve huismussen heb je soms ringmussen. Die zijn in de meeste tuinen veel minder algemeen. Op ons vorige adres kwamen ze soms in herfst en winter, maar niet elk jaar. In onze huidige tuin, waar we nu zes jaar op uitkijken, zijn ze nog niet geweest. Ringmussen broeden soms in een nestkastje dat je voor koolmezen had opgehangen. Ook kasten voor multi-pele bewoning voor huismussen kunnen op sommige plaatsen (heel lokaal) juist door ringmussen ten koste van de huismussen worden ingenomen (persoonlijke observatie).

Onze mussen

In dit verhaal gaat het over de huismussen, onze huismussen, die minder uniform bleken te zijn dan aanvankelijk gedacht. Zowel waren er enkele opvallende mannetjes als een paar afwijkende jonge mussen. En deze vielen op door lichtere kleur.

Bij lichtere kleur kun je denken aan zaken als bont, leucisme en albino.

De lichte wangvlek van twee mannetjes leek meer wit van kleur dan bij de andere mussen. Het rechter mannetje op de foto zat in het licht, de linker in de schaduw.

Er zijn ook diverse mussen-soorten die anders gekleurd zijn dan onze huismus, zoals bijvoorbeeld de Spaanse en de Italiaanse mus. Daar ging het hier niet om, deze mussen soorten zijn net als de ringmus duidelijk anders getekend. De aftekening van onze mussen leek geheel die van de huismus.

Bont is een afwijking die neer komt op het lokaal afwezig zijn van pigment, waardoor anders-gekleurde – witte – vlekken ontstaan. Dit is een kleurafwijking die bij veel huisdiersoorten en gekweekte vogels voorkomt, mede omdat het gaat om erfelijke varianten waarop goed geselecteerd kan worden.

Leucisme is het tegendeel van melanisme (donkerder kleur). Het gaat om erfelijke varianten met minder of meer melanine-vorming. Hierbij spelen het aminozuur tyrosine en een enzym, tyrosinase, dat koper als cofactor nodig heeft, een rol. De vogels/zoogdieren met leucisme / melanisme zijn minder of meer gepigmenteerd dan bij de standaard. Beide kleurvarianten zijn wel bekend bij damherten, die juist daarop ook worden gekweekt. Soms kan men in het wild een bijna zwart ree zien lopen. Het voorkomen van leucisme is als zeldzame afwijking bekend bij de huismus.

Albino's hebben totaal geen pigment. Dat kunnen ze door een erfelijke factor niet aanmaken en daardoor hebben ze ook rode ogen (het oog is een donkere kamer met wanden

die zwart zijn door melanine-pigment). Leucistische dieren hebben nog de oorspronkelijke oogkleur. Voor de huismus kan men op internet een foto van een albino vinden.

Bij dieren in de duinen kan kopergebrek een rol spelen. Het koper wordt zoals boven genoemd als cofactor gebruikt door enzymen (tyrosinase) die een rol spelen bij de melanine-vorming. Bij te kort aan koper kan de melaninevorming daardoor te kort schieten. Juist in de duinen hebben we wel lichter gekleurde in plaats van rood-bruine vosjes kunnen fotograferen.

Waargenomen pigmentatie-veranderingen bij de huismus

Blekere mussen hebben we gezien bij twee volwassen mannetjes en twee jonge musjes.

Bij de mannetjes ging het om de wangetjes. Een huismus-man heeft een kop met bovenop grijs, opzij bruin en onder het oog een “wangetje uitlopend in halsbandje” dat grijs van kleur is. Bij onze twee was dit wang-grijs lichter van kleur. Het leek soms wit afhankelijk van de belichting.

Jonge musje met opvallend licht-gekleurde wangvlek

De jonge mussen

Bij het eerste jonge musje ging het om een jong, nog bedelend en gevoerd exemplaar, dat eveneens lichtere wangetjes had. Misschien betrof het een jong mannetje dat al een beetje de bekende aftekening van een mannetje liet zien. Bij sommige kippenrassen kent men kleurverschillen tussen mannelijke en vrouwelijke kuikens (z.g. scheikuikens). Het deed denken aan dat fenomeen.

Een tweede jong musje had aan de boven-zijde van de rug (vleugels) beiderzijds een lichte vlek. Het zou kunnen gaan om een kleur-afwijking of om slechte bevedering. Gedeeltelijke kaalheid kan bij vogels als erfelijke variant voorkomen, zoals bijvoorbeeld voor de kip bekend is.

Commentaar

Af en toe lees je op internet dat er meer blekere mussen zijn waargenomen. Men kan daarbij denken aan slechte voeding, waarin giftige stoffen aanwezig kunnen zijn of waarbij gebreken zoals kopergebrek kunnen optreden. Er wordt gewezen op de mogelijkheid van pesticiden in commercieel vogelvoer. Ook eiwitgebrek kan als mogelijkheid worden geopperd. Mussen zijn zaadeters, maar in de broedtijd en ook daarna zien we regelmatig mussen in de struiken speuren naar insecten, zoals bladluizen, waar ze gek op zijn. Bij gekweekte vogels is bekend dat men in de broedperiode extra eiwit dient toe te dienen.

Als het gaat om mutaties en erfelijke varianten, heeft men bij wilde vogels snel dat afwijkende dieren uitgeselecteerd worden. Ten aanzien van onze mussen zorgen behalve katten de boven dorpstuinen rondvliegende sperwers daar wel voor.

De blekere wangetjes bij twee mannetjes en bij een jong musje zou ook om hetzelfde erfelijke fenomeen kunnen gaan. Het zijn wilde mussen, kweekproeven zijn niet aan de orde. Het is daarom afwachten en blijven observeren. En dat is toch al zeer de moeite waard door het opwindende gedrag van huismussen.

Het linker musje op de foto bezat vanaf het eerste moment beiderzijds (symmetrisch) een bleke plek midden op de vleugels. Waardoor dit kwam was niet duidelijk.

Vogels kijken en herkennen

Fitis

Foto: Jan Katsman

Op woensdag 4 februari 2026 start de cursus “Vogels kijken en herkennen”, georganiseerd door Natuurvereniging KNNV afd. Zeist, Heuvelrug en Kromme Rijn. Deze cursus is voor mensen die al een basiskennis van vogels kijken hebben en een nog betere vogelaar willen worden. In deze cursus leer je veel vogels van Nederland op hun uiterlijke kenmerken, gedrag en geluiden (vogelzang en roepjes) herkennen.

We besteden vooral aandacht aan het goed observeren en determineren van de soorten. Waar moet je op letten? Wat zijn de soort specifieke kenmerken? Ook het gedrag van vogels en hun relatie met de omgeving komen aan bod. De cursus bestaat uit 8 lesavonden op de woensdagavond en 8 excursies op de zondag.

Waar: Walkartcentrum, Kerkweg 19-23, 3701 Zeist
Tijd: 20.00 tot 22.00 uur, inloop vanaf 19.45 uur

Aantal deelnemers: minimaal 10 en maximaal 24 personen.

Kosten voor de hele cursus (inclusief documentatiemateriaal en koffie/ thee etc.):

- Leden van de KNNV, IVN of deelnemers die gelijk lid worden van de KNNV (via de website): € 150,-
- Deelnemers die geen lid zijn of lid willen worden van de KNNV € 187,-

Voor meer informatie en aanmelding: Marijke van Noort, nhsecretaris@heuvelrug.knnv.nl (bij voorkeur) of via 06-51393948. Opgeven vóór 26 januari 2026. Na aanmelding volgt bericht of je mee kunt doen. De inschrijving wordt definitief als de kosten betaald zijn. De informatie hierover staat in het bericht dat je krijgt.

Module	Lesdata	Excursie	Bestemming
Eenden en ganzen	4 februari	8 februari	Biesbosch
Roofvogels	4 maart	8 maart	Oostvaardersplassen
Vogels van stad en dorp	8 april	12 april	Beverweert
Bos- en heidevogels	13 mei	17 mei	Heidestein
Moeras- en weidevogels	3 juni	7 juni	Groene Jonker
Vogels van wad en slik	9 september	13 september	Texel of Zeeland
Trekvogels herkennen	7 oktober	11 oktober	Trekerpunt Leusden
Vogels van kust en zee	4 november	8 november	Pier bij IJmuiden

Laatste excursie insecten 2025

Op 6 september ging de insectenwerkgroep samen met Kees Greidanus (natuurmonitoring Beerschoten / Utrechts Landschap) specifiek op zoek naar door galwespen gemaakte gallen en mijnen in Beerschoten / De Bilt. Naast onderstaande gallen werden ook gallen gevonden van de aardappelgalwesp, knoppergalwesp, satijnen knoopjesgalwesp, eikenstuitergalwesp, galappelwesp, lensgalwesp en plaatjesgalwesp op. Natuurlijk werden ook veel andere insecten waargenomen, kijk op waarneming.nl

Oestergalwesp, 06-09-2025 Beerschoten De Bilt

Melanie en Timo

Ananasgalwesp 06-09-2025 Beerschoten De Bilt

Melanie en Timo

Jubileum Padden werkgroep

TEKST: ADRIE VERMEULEN

Levensteken en wat voor één!

De Paddenwerkgroep van onze IVN-afdeling is normaal eigenlijk een slapende werkgroep door het hele jaar heen. Maar elk jaar in het voorjaar komt hij tot leven en dit jaar wel uitzonderlijk, want we gaan ons 20-jarig jubileum vieren en wel op vrijdag 20 maart om 15.00 uur aan de Waterlooweg te Austerlitz.

In 2006 begonnen we met worteldoek en paaltjes die elk jaar wederom geplaatst moesten worden met hulp van diverse IVN-ers, een heel werk over 300 meter. Gelukkig kregen we in 2016 een permanent kunststof scherm in de bosrand. Daar zijn we nog steeds erg blij mee en hij staat er na al die jaren nog goed bij.

Jaarlijks zetten we zo rond de 900 padden over die uit het bos de weg willen oversteken naar de vijvers bij de mensen in het dorp. Geeft te denken wat een hoeveelheid we in die jaren hebben overgezet en wat een hoeveelheid we hebben gered door onze inzet.

De werkgroep hoopt een groot aantal van jullie te zien bij de start van het voorjaar.

Wat: feestelijke start van de activiteiten van de Paddenwerkgroep

Waar: Waterlooweg, Austerlitz

Wanneer: vrijdag 20 maart 2026, 15.00 uur

Paddenwerkgroep in actie

Foto: Willem van Rijn

Foto: Marijke van Noort

Evolutie van planten

Minicursus

Soms worden in werkgroepen presentaties gehouden, die een breder publiek kunnen interesseren.

In het najaar van 2024 ging het bij de bomenwerkgroep over de evolutie van planten: welke stappen in hun ontwikkeling hebben tot blijvende vooruitgang geleid? Eerst ging het over watermanagement bij het leven op land: hoe komt voldoende water beschikbaar voor de cellen, wat was daarvoor nodig voor complexere plantjes? Vervolgens werd de uitdaging: hoe zorg je voor uitbreiding van de soort, ongeslachtelijke en geslachtelijke voortplanting, stekken, afleggers, sporen en stuifmeel en stampers. Voor dat laatste waren overbrengers nodig: bloemen en insecten ontwikkelen zich parallel.

De laatste ontwikkelingen gaan over bescherming en verspreiding van de zaden.

Het was een proces van een half miljard jaar, samengevat in een presentatie van drie kwartier. Na een pauze volgt een (deels eetbaar) practicum: een kennismaking met de oplossingen van de evolutie.

De plantenwerkgroep en bomenwerkgroep hopen je te ontvangen op 24 maart!

Wat: één cursusavond over Evolutie van planten

Wanneer: dinsdag 24 maart, van 20.00 tot 22.00 uur

Waar: kleine zaal van het Torenlaantheater, Torenlaan 38, Zeist

Meenemen: een vergrootmiddel (loep, vergrootglas, microscoop(je))

Deelnemers: minimaal 10, maximaal 20

Kosten: € 8 voor IVN/KNNV leden, niet-leden € 10

Aanmelden bij: nhsecretaris@heuvelrug.knnv.nl

Voor aanvang van de cursus ontvang je bericht over de wijze van betalen.

Broedvogel-inventarisatie Binnenbos '25

TEKST EN FOTO'S: NICOLIEN DROST

1. Inleiding

In 2025 heb ik Natuurplaats Binnenbos voor de vijfde maal geïnventariseerd op broedvogels. Natuurplaats Binnenbos ligt in de gemeente Utrechtse Heuvelrug tussen de Langbroekerdijk, de Zuwe, de Krommerijn en de Broekweg en is ongeveer 80 ha groot. Het bevat het grootste deel van het kasteelbos van Sterkenburg, een populierenbos, weilanden en hooilanden en stukken moerasbos. Het is eigendom van de Forest Peace Foundation en wordt op een natuurlijke manier beheerd. De graslanden rond het populierenbos en het bos zelf worden begraaasd door Galloways. Het hooiland rond de moerasbosjes wordt in juni gemaaid. In een van de weilanden wordt een voedselbos aangelegd. In het voorjaar van 2021 is begonnen met het inplanten van zaailingen.

Deze inventarisatie is bedoeld om de huidige vogelbevolking in het gebied en de nieuwe vogelbevolking in het voedselbos te monitoren. Het gebied is toegankelijk via een wandelroute vanaf de Langbroekerdijk door het kasteelbos en het populierenbos. De route komt uit op de Zuwe.

Ik heb me vooral gericht op de bosgebieden, omdat daar de meeste vogels broeden. Zodra het voedselbos wat groter is geworden ga ik dat ook inventariseren. Afgelopen jaar broedden er al enkele vogels in het voedselbos, maar die konden nog geïnventariseerd worden vanuit de randen van het gebied. Ik heb het gebied verdeeld in drie subgebieden: 1) Kasteelbos (KB), 2) populierenbos + weilanden (PB), 3) hooilanden + moerasbosjes (HL). Ik heb het gebied zes keer bezocht: op 22 maart, 5 en 19 april, 3 en 24 mei en 13 juni, 's ochtends vanaf 6.30 uur. Als een vogel zingt is dat een indicatie van een broedgeval. Alle zingende individuen heb ik op kaarten ingetekend.

De start was vanaf de Zuwe op de grens met het kasteelbos. Door het kasteelbos liep ik een rondje. Door het populierenbos liep ik langs het pad richting het zuidwesten en terug door de graslanden en door de noordrand van het populierenbos weer richting kasteelbos. Daarna door het hooiland evenwijdig aan het populierenbos naar het zuidwesten en terug langs de sloot evenwijdig aan de twee langgerekte stukken moerasbos. De eerste keer inventariseerde ik de gebieden 1, 2 en 3; de tweede keer 2, 3 en 1; de derde keer 3, 1 en 2; en daarna opnieuw.

Als een vogel op een bepaalde plaats zong en zich daarna verplaatste heb ik dat aangegeven via een stippellijntje. Het is dus duidelijk welke waarnemingen op dezelfde datum van verschillende individuen zijn.

Het voorjaar van 2025 was veel droger dan dat van 2024. Ik heb alleen de eerste keer laarzen en een regenbroek gedragen tegen de modder. Op het dammetje aan het eind van het hooiland stond alleen de eerste keer 5 tot 10 cm water, de verdere keren stond er geen water op.

Territoria zijn bepaald door voor elke soort een kaart te maken met waarnemingen van zingende vogels van die soort. Een waarneming van een tjiftjaf op de eerste datum wordt een 1 op de kaart voor de tjiftjaf, op de tweede datum een 2 enzovoort. Daarna zijn voor elke soortkaart de waarnemingen in groepjes verdeeld. Elk groepje bevat een aantal waarnemingen die op ongeveer dezelfde plaats zijn gedaan. Per groepje mag elke datum maar eenmaal voorkomen.

Voor het vaststellen van territoria heb ik de richtlijnen van het SOVON voor het broedvogelmonitoringproject (BMP) gebruikt. Zie www.sovon.nl. Voor de meeste soorten volstaat bij zes bezoeken een enkele waarneming van een zingende vogel binnen de datumgrenzen van die soort voor het constateren van een broedgeval.

De volgende hoofdstukken bevatten de aantallen broedparen per soort in 2021 t/m 2025. De soorten zijn gesorteerd op het aantal in 2025.

2. Talrijke soorten

Soortnaam	2021	2022	2023	2024	2025	toe/af
Tjiftjaf	40	40	56	58	51	<>
Vink	23	14	37	28	33	<>
Zwartkop	30	31	30	34	21	<
Winterkoning	16	17	22	16	19	<>
Merel	9	8	10	11	13	>
Grasmus	10	12	6	11	12	<>
Koolmees	16	13	12	11	12	<
Tuinfluit	11	10	10	8	11	<>
Roodborst	6	7	16	15	10	<>

Tabel 1 - Talrijke soorten

Van negen soorten zijn tien paren of meer vastgesteld. De talrijkste soort was in 2025 weer de tjiftjaf. Het aantal paren nam in 2025 iets af. Het aantal zwartkoppen nam af. Merels lijken iets toe te nemen en het aantal koolmezen lijkt te stabiliseren. De andere talrijke soorten bleven ongeveer constant.

3. Vrij talrijke soorten

Soortnaam	2021	2022	2023	2024	2025	toe/af
Grote Bonte Specht	6	8	6	9	9	>
Boompieper	5	2	9	8	8	>
Pimpelmees	10	11	10	5	8	<>
Appelvink	1	2	3	2	7	>
Putter	2	5	8	1	6	<>
Spreeuw	4	3	5	2	6	<>
Boomkruiper	8	6	7	5	5	<
Fitis	14	7	12	6	5	<
Zanglijster	11	5	9	11	5	<>
Boomklever	3	4	5	3	4	<>
Bosrietzanger	3	4	5	6	4	<>
Spotvogel	2	5	1	3	4	<>
Heggenmus	2	4	2	4	3	<
Roodborsttapuit	1	1	3	2	3	<>
Kleine Karekiet	3	3	1	2	2	<
Holenduif	2	1	0	2	2	>
Houtduif	0	1	1	1	2	>
Koekoek	2	2	3	2	2	<>
Nachtegaal	0	1	3	3	2	<>
Sprinkhaanzanger	2	0	2	2	2	<>

Tabel 2 - Vrij talrijke soorten

De meest opvallende vrij talrijke soort is de nachtegaal. In 2021 werd die nog niet gehoord maar in 2022 t/m 2024 werden telkens drie paren vastgesteld. In 2025 werden twee paren gehoord. Havik en buizerd waren in alle jaren aanwezig. De havik zat in 2025 weer in het populierenbos. De buizerd had alle jaren een nest in het populierenbos in het hooiland. Grote bonte specht, boompieper en appelvink leken iets in aantal toe te nemen. Fitis en boomkruiper namen in aantal af. Het aantal spreeuwen is een zeer onnauwkeurige schatting. Spreeuwen nestelen vlak bij elkaar in boomholtes en de hier gebruikte methode is eerder een schatting van het aantal clusters met spreeuwennesten.

Buizerd

4. Schaarse soorten

Soortnaam	2021	2022	2023	2024	2025	toe/af
Buizerd	1	1	1	1	1	<>
Gekraagde Roodstaart	0	1	0	0	1	<>
Grauwe Vliegenvanger	2	3	4	4	1	<>
Groene Specht	0	0	0	1	1	>
Groenling	0	0	1	1	1	>
Havik	1	2	1	2	1	<>
Kneu	2	2	4	5	1	<
Rietgors	2	3	1	2	1	<>

Tabel 3 - Schaarse soorten

Grauwe vliegenvanger en kneu namen in aantal af. De gekraagde roodstaart werd in 2025 weer wel waargenomen. Niet meer waargenomen in 2025 zijn braamsluiper, fazant en huismus. In 2021 t/m 2023 en 2025 heb ik de waarneming van ganzen niet apart genoteerd.

5. Conclusies

In totaal zijn in 2025 37 soorten broedvogels vastgesteld. Het landgoed is rijk aan soorten en aantallen per soort. Echt zeldzame soorten zijn er niet bij. De waargenomen soorten zijn grotendeels algemene soorten van loofbossen, maar ook algemene soorten van struikgewas (fitis), van open gebieden met houtwallen en bosranden (boompieper, roodborsttapuit, grasmus, kneu, sprinkhaanzanger en spotvogel) en riet- en moerasvogels (kleine karekiet, bosrietzanger en rietgors). De vogelpopulatie van natuurplaats Binnenbos is vergelijkbaar met die van andere landgoederen in het Langbroekergebied. Het zal interessant zijn om te zien welke soorten gaan broeden in het voedselbos en of de soortensamenstelling zal gaan veranderen

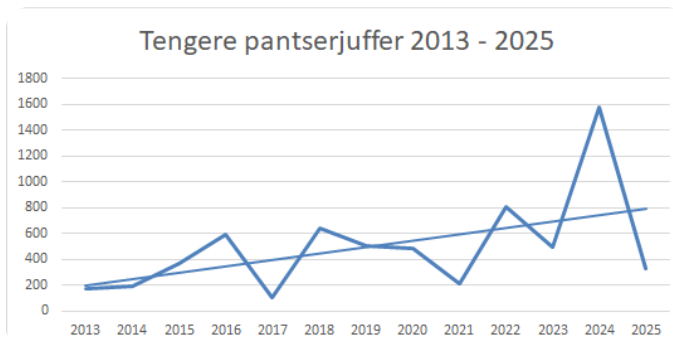
Pantserjuffers in de knel?

TEKST EN FOTO: JAN KATSMAN

Zolang er maar genoeg water is gaat het goed met de libellen. Dat dit niet altijd opgaat laat de tengere pantserjuffer dit jaar maar al te goed zien.

De tengere pantserjuffer komt vooral voor op de zandgronden in Oost- en Zuid-Nederland en in de duinen. Op waarneming.nl wordt hij tegenwoordig “vrij algemeen” genoemd, maar dat is hij niet altijd geweest. Vroeger was hij zeldzaam in Nederland, maar vanaf 2010 is er een stijgende trend te zien. Dat is het landelijke beeld en ook in het Leersumse Veld zie ik dat terug in de aantallen waargenomen exemplaren. Opvallend is dat er in 2024 veel te zien waren en in 2025 juist erg weinig: ongeveer 20 % van het aantal in 2024. In eerste instantie denk je dat het niet aan de hoeveelheid water zal liggen, want in 2025 stond het water in de plassen hoog: we zagen de hoogste stand in januari en de op één jaar na hoogste stand in de zomermaanden van de laatste tien jaar.

Tengere pantserjuffers zetten hun eitjes af op dode of levende pitrusstengels, in het algemeen dicht bij de oever of in de oevervegetatie. De eitjes overwinteren in de stengels en in het vroege voorjaar komen ze uit. De piepkleine prolarfjes vallen in het water en ontwikkelen zich via een aantal vervellingen in ongeveer twee maanden tijd tot een volwassen juffer. Dit alles speelt zich

Waterstand 2024 en 2025 met ontwikkelperiode larven en eiafzet.

in het water af. Als alles goed gaat kun je vanaf eind mei of begin juni de eerste tengere pantserjuffers tegenkomen. Het uitsluipen vindt bij de tengere pantserjuffers over een langere periode plaats. Ik zag in het Leersumse Veld begin augustus nog uitsluipers. Het afzetten van de eitjes vindt vooral plaats in augustus en september en ook nog wel in oktober.

Wat ging er mis in 2025?

In 2024 stond het water het hele jaar vrij hoog. In 2025 zagen we de hoogste waterstand in januari, maar door het relatief droge voorjaar begon het water al snel te zakken. En daar ging het voor veel eitjes en larven mis! Toen de eitjes in 2024 werden afgezet stonden de pitrusstengels in of vlak bij het water, maar het water stond hoog. Op het moment dat de eitjes in 2025 uitkwamen stond het water lager dan op het moment van leggen. De prolarven vielen

Eiafzet, 5 oktober 2024

mogelijk al op het droge en omdat die zich nauwelijks kunnen voortbewegen kregen ze dus geen kans om te overleven. De prolarven die nog net wel in het water vielen hadden ook weinig kans want tijdens de twee maanden durende ontwikkeltijd van de larven tot volwassen juffer kwamen ze ook droog te liggen en stierven.

Terugkijkend in mijn oude tellingen zag ik dat er in 2017 iets dergelijks is gebeurd. Ook toen telde ik heel weinig exemplaren na een zeer nat 2016. In de jaren daarna was het aantal weer gestegen, zelfs meer dan de jaren voor 2016. Het is dus zeker niet zo dat de tengere pantserjuffer in gevaar is. Door de opwarming neemt de soort op de lange termijn waarschijnlijk toe.

Wie doet wat?

IVN AFDELING HEUVELRUG EN KROMME RIJN

Lidmaatschap € 24,00 per jaar. Aanmelden: www.ivn.nl/afdeling/heuvelrug-en-kromme-rijn/lidmaatschap. Voor vragen over lidmaatschap of automatische incasso, adreswijzigingen of opzeggingen kun je terecht bij de IVN Servicedesk (info@ivn.nl). Donateurs kunnen wijzigingen of afmelding doorgeven via ledenadministratie@ivnhkr.nl

Voorzitter	Adrienne de Waal, 06 4641 7464, voorzitter@ivnhkr.nl
Secretaris	Stefanie Miltenburg en Anne France Zijsling, secretaris@ivnhkr.nl
Penningmeester	PP (Peter Paul) Bakker, penningmeester@ivnhkr.nl . Bank: NL65INGB0001572287
Algemeen bestuurslid	Moniek Löffler, info@landwijzer.nl
Vertrouwenspersoon	Sylvana Bouwens, vertrouwenspersoon@ivnhkr.nl
Cursussen	Judith Pijnacker, 06 4987 4530, judithpijnacker@gmail.com
Jeugd	Lucy van de Vijver en Martine Tragter, scharrelkids@ivnhkr.nl
Natuurbeleving	Sjoukje van der Meer, natuurbeleving@ivnhkr.nl
(Wandel)excursies	Jolanda Blom 06 2827 5157, Mark Luinenburg 06 2944 7203, wandelingen@ivnhkr.nl
Projecten	Kijk op de website (werkgroepen en projecten) voor actuele informatie
PR/Redactie Grote Ratelaar	Irene van Oosterhout, pr@ivnhkr.nl
Website	Arija Jansen, pr@ivnhkr.nl , www.ivn.nl/afdeling/heuvelrug-en-kromme-rijn
Nieuwsbrief	Lucy van de Vijver, lucyvandevijver@hotmail.com
Facebook	www.facebook.com/IVN.HeuvelrugEnKrommeRijn
Instagram	https://www.instagram.com/ivnheuvelrugenkrommerijn

KNNV AFDELING ZEIST, HEUVELRUG EN KROMME RIJN

Lidmaatschap € 36,50 per jaar, inclusief abonnement op Natura. Huisgenootlid € 14,00 per jaar. Jongerenlid (<31 jaar) € 20,50. Ratelaar-lid € 17,50 per jaar.

Opzeggingen vóór 1 november van het lopende jaar bij de ledenadministratie.

Voorzitter	Nico Bolle, 06-23271152, voorzitter@heuvelrug.knnv.nl
Secretaris a.i.	Simone Laanbroek, 06-57075182, secretaris@heuvelrug.knnv.nl
Natuurhistorisch secretaris	Marijke van Noort, 06- 51393948, nhsecretaris@heuvelrug.knnv.nl
Penningmeester	Lieke Versantvoort, 030-6562463, penningmeester@heuvelrug.knnv.nl
Algemeen bestuurslid	Erik Gruys, 0343-518723, gruys@delta.nl
Ledenadministratie	Sophieke Nijhuis, 030-6567910, ledenadministratie@heuvelrug.knnv.nl
Midweekgroep	Freek den Dulk, 06-21287412, freek@piode.nl
Vogelwerkgroep	Nicolien Drost, 030-6563717, nicolien@droho.nl
Natuurwerkgroep	Simone Laanbroek, 06-57075182, natuurwerkgroep@ziggo.nl
Website/webmaster	heuvelrug.knnv.nl / H. Verschuren, 06-15554910, verschuren.herman@gmail.com
Redactie Grote Ratelaar	Marijke Warmerdam, 06-21286243, marijke.warmerdam@hetnet.nl
	Jan Katsman, 06-22474760, jan.katsman@planet.nl
Redactie digitale nieuwsbrief	Paul Bodengraven (paul@paulrealiseert.nl), Nico Bolle, Jan Katsman, Lieke Versantvoort, Marijke Warmerdam

GEZAMENLIJKE WERKGROEPEN IVN EN KNNV

(Korst)mossenwerkgroep	Bert Geerdes, 06-20743202, bert.geerdes@xs4all.nl Jan Ensing, 06-83483663, jan@natuurverkenner.nl
Paddenstoelenwerkgroep	Bert Tolsma, 030-6959861, lptolsma@gmail.com Mirjam Veerkamp, 0343-551905, veerkamp.berg@planet.nl
Insectenwerkgroep	Anne Janse, 06-46073110, anne.janse@gmail.com
Natuurfotografie	Dick de Rooij, dickderooij@gmail.com , www.natuurfotografieheuvelrug-ivn-knnv.nl/
Plantenwerkgroep	Arnout Imhof, 0343-539920, a.imhof@ziggo.nl
Bomenwerkgroep	Marijke van Noort, nhsecretaris@heuvelrug.knnv.nl René Wassenberg, renewassenberg@gmail.com

Arkemheen, februari 2019

Foto: Jan Katsman

Over de grens

TEKST EN FOTO: JAN KATSMAN

Deze plek zal velen van ons bekend voorkomen, zeker als je regelmatig met de vogelwerkgroep op stap gaat. Deze foto heb ik in 2019 gemaakt, maar de polder Arkemheen is in de wintermaanden altijd een bezoekje waard. Er zijn dan veel wintergasten te zien, zoals op deze foto de goudplevieren, kieviten en smienten. Zolang het niet echt koud wordt blijven ze de hele winter.